

ПОЛИТИЧКИ МИТ У УМЕТНОСТИ

Резиме

Политички митови се производе у свим друштвима, нарочито у кризним ситуацијама. У уметност доспевају најчешће преко идеологије па с обзиром на вредност идеологије из које су потекли могу на њу (уметност) да остваре како позитивне тако и негативне утицаје. То се види на примерима уметности у тоталитарним друштвима и из Скерлићеве анализе српске књижевности.

Екстремни етнополитички и романтичарско-идеалистички митови обесмишљавају утопијско-хуманистички смисао уметности и своде је на средство дневне политичке манипулације.

У време логичког ниҳилизма створеног свеопштом манипулацијом политичким митовима уметност може да оствари своју хуманизаторску културну функцију естетском демистификацијом политичких митова.

Кључне речи: политички мит, уметност, идеологија, политичка манипулација, естетска демистификација, демитизација, хуманизам, ниҳилизам.

Мит је базични облик друштвене културе са поливалентним значењем и смислом. У митовима је похрањено неизмерно богатство резултата стваралачких снага људског духа и вишемиленијумско искуство људског рода. У њима су садржани културни архетипови и културни кодови за одгонетање тајни људског стваралаштва и за осмишљавање људског живота. Због тога су митови предмет истраживања многих наука па и социолошких и политичких. Мултидисциплинарна проучавања митова омогућавају целовиту критику митске свести без које се не може извршити критика савремене друштвене културе с обзиром на то да је она преплављена најразличитијим митовима и њиховим интерпретацијама од романтичарских до дијалектичких.

Мит, као исконски облик друштвене културе, осмислио је колективна схватања, осећања, веровања и деловања људи у сингенијску културу са великом друштвеном моћи. Тако је настала прва значајна друштвена моћ и најстарија друштвена сила у људској култури са којом је започео процес обликовања друштвеног праксиса. То је био први учинак предполитичких митова у настојању да створе солидарне друштвене групе и да их повежу у заједницу људи, способних да имагинарно комуницирају са космичким и друштвеним силама и са боговима. Политички мит је и данас респективна друштвена моћ којом се користе сви властодршци и њихови противници.

1. Особеност политичког мита

Мит је несвесно настала колективна, фантастична представа о некој појави којом управљају више силе, богови или профани моћници. Митос је у старој Грчкој означавао свету причу о односу богова према свету и људима, за разлику од логоса као свесне, смислене и рационалне мисли о појавама у свету.

За разлику од теогонијских, космогонијских, религиозних и антрополошких митова политички митови су свете или идеализоване приче о друштвеном поретку, политичким односима, о држави и политичким ауторитетима, владавинској хијерархији, политичкој моћи и политичким идеалима које обични људи не могу да контролишу. Они говоре о оснивању и пропасти држава, њиховом поновном рађању и успону и у виду предања предака или политичких ауторитета сугерирају одређено политичко мишљење и понашање. Поред традиционалних политичких митова стварају се и нови, савремени. "...савремени политички мит може се одредити као вредносно, ирационално заснована основна колективна представа о жељеном друштвеном стању (промени) која прожима својим опредељењем целокупну сферу идејног и снагом своје интенционалности готово непосредно прелази у политичко деловање у циљу своје реализације у друштвеном животу" (Славујевић 1986:30).

Политички митови својим колективним представама о политичким вредностима и својом усмереношћу на остваривање жељених друштвених стања дају значење и смисао политичком понашању људи па тиме уобличавају политичку културу, неопходну за стварање стабилне политичке заједнице. У основи политичких митова су интереси, тежње, мотиви, политичка воља и политичка осећања изражени у колективним представама о политичким циљевима политичких заједница.

За разлику од архаичних политичких митова савремени политички митови ослободили су се сакралних и добили лаичка обележја па о политици говоре као о људској делатности. Ернст Касирер је, пратећи историјски развој политичких митова, утврдио да логос није успео да обузда и потчини политички митос због динамичности политичког живота. "Но у политици се никад не може успоставити у потпуности равнотежа. Равнотежа коју у њој налазимо је лабилна, а не стабилна. У политици увек живимо на вулканском тлу. Морамо бити спремни за изненадне потресе и ерупције. У критичким тренуцима човековог друштвеног живота рационалне снаге које се одупиру буђењу старих митолошких схватања нису више сигурне у себе. У тим тренуцима поново наступа време мита" (Касирер 1972:273). У савременом друштву, у кризним временима, митови не настају спонтано већ се производе плански од "веома вештих и лукавих занатлија" (Касирер 1972:275). Политички митови се производе по истом методу као и модерно оружје: пушке и авиони. Они претходе војном наоружавању као ментално

наоружавање. На томе раде бројни идеолози, пропагатори, агитатори и демагози. Нудећи остварење колективних жеља, нада и социјалну сигурност политички митови су срачунати на окупацију целокупне друштвене свести да би преко ње мобилисали људе за остварење воље и интереса твораца митова. Политички митови у савременом друштву постали су средства манипулативне праксе. У њој се заповести манипулатора доживљавају као самоизбор политичког деловања или политичке пасивности. Заводљивост политичког мита обезбеђује се вишезначним представама у њему, прихватљивим разноврсним друштвеним групама. Преко политичких митова друштвене групе доживљавају привидно задовољавање својих потреба за изласком из фрустрационих ситуација и за поседовањем политичке моћи. Владајуће класе стварају конзервативне политичке митове, усмерене на очување постојећег стања или на остварење оних друштвених промена које доприносе учвршћивању њихових владајућих позиција. Насупрот њима потчињене класе стварају превратничке и револуционарне митове са еманципаторским циљевима.

Политички митови се стварају према моделима које је Ролан Барт назвао “митским реторичким формама” (Барт 1971). Барт је описао шест таквих форми или “фигура” политичког мита (Славујевић 1986). Четири митске фигуре се најчешће срећу. Прва митска фигура састоји се у транспоновану историјских друштвених збивања у природни процес. Овакав мит тежи мобилизацији људи, у складу са нужним политичким током, за деловање на убрзано остваривање политичких циљева који се у друштву остварују.

Друга митска фигура заснива се на обећању стварања хармоничне друштвене заједнице, под условом да се обезбеди монолитно политичко јединство у мишљењу и деловању.

Трећа митска фигура усмерена је на стварање слике непријатеља политичке заједнице, измишљањем и преувеличавањем опасности од непријатеља и примењивањем “уротничке теорије повести” или теорије завере. Зато се непријатељи измишљају ако их нема.

Дивинизацијом вођа и представљањем вођа као инкарнације судбине, као провиђења историјског развоја, ствара се четврта митска фигура.

Основна улога политичког мита је да као аутономна снага делује упоредо са другим средствима политике за остварење политичких циљева. Ову улогу политички митови остварују преко посебних функција (Матић 1984). Једна од њих је да митови тумаче циљеве и тежње друштвене групе у остваривању њених интереса. Они имају улогу да оправдају постојећу друштвену структуру ако одговара одређеној друштеној групи или да је негирају ако не омогућава остварење интереса и циљева неких друштвених група. Друга функција политичких митова је да јачају солидарност чланова друштвених група и да усмеравају сукобе и сарадњу друштвених група. Трећа функција политичких митова је очување хегемоније једних дру-

штвених група над другим друштвеним групама. Четврта функција политичких митова је мобилизаторска. Њоме се утиче на формирање и усмеравање колективне воље за ангажовање у политичким акцијама. Пета функција је да дискредитују противнике а славе савезнике, хероје, историју, победе и да оправдава поразе. Шеста функција митова је политичка идентификација, оријентација и рационализација.

С обзиром на функцију коју политички митови имају могу да се класификују на: месијанске, митове легитимитета, иконокластичке и реформаторске, едукативне, етичке, аксиолошке, традиционалне и “ad hoc” митове, настале да реагују на ургентна стања у кризним ситуацијама. Према стању у коме се друштво налази настају одговарајући митови: развоја (цивилизацијски, култно-херојски, демонијачко-рационализацијски), револуционарни митови (иконкластички, утопијски, културно-катастрофични, месијански), традиционални и ургентни митови (Матић 1993:682).

У политичкој пракси нашег друштва постоје и делују митови о држави, нацији, вођи, партији, изузетности наше националне историје, о Балкану, неслози Срба, демократији, правди и неправди, хероизму и непобедивости српског народа, о Косову, југословенству, балканској федерацији, уласку Југославије у европске интеграције...

2. Критика политичког мита

Од настанка логоса као рационалне, смислене и критичке мисли и њој одговарајућег говора у старом веку до данас траје критика митоса и настојање да се њиме овлада помоћу развијених облика културе. Просветитељска критика мита није успела да га потисне из друштвене свести већ се, по схватањима Адорна и Хоркхајмера, просветитељство извргло у своју супротност и саморазарањем завршило у новој митологији (Хоркхајмер, Адорно 1974). Рационална мисао није успела да уреди свет према својим принципима и да потпуно рационализује друштвени живот. Митос је одолео хегемонистичким претензијама логоса јер је имао онтичко утемељење у ирационалном делу људског бића. С обзиром на то може се објаснити зашто постоје политички митови на свим ступњевима развоја друштвене свести. Политички митови су у основи сваке идеологије и користе се као проверена средства политичке манипулације. Помоћу идеологије митологизују се политичке појаве, институције и политички субјекти. Политички митови немају само негативну већ могу да имају и позитивну улогу, у мобилизацији политичких снага за остваривање еманципаторских циљева и хуманистичких идеала. Рационалне политичке одлуке каткад се преводе на језик политичких митова да би лакше продрле у политичку свест и политичку вољу најширих друштвених слојева и да би произвели пожељно политичко понашање највећег броја људи. За актере политичких збивања веома је важно да могу да

разликују позитивне од негативних политичких митова и њихове изворе у класно-социјалној структури друштва.

Да би се изашло из митске свести, треба да се напусти критика једних политичких митова са становишта других политичких митова и да се пређе на критику политичких митова са становишта постојеће друштвене праксе а затим са становишта друкчије, хуманије друштвене и политичке праксе и неексплоататорске друштвене структуре. Такву критику политичких митова и демитологијацију политичке стварности могу да остваре филозофија и друштвено-политичке науке кроз анализу митских представа, њихове генезе, друштвених вредности које изражавају, разлога због којих их људи прихватају и последица које изазивају с обзиром на реалне тенденције друштвеног развоја. Оваква критика открива ирационалну логику мита, различиту од логике рационалног мишљења и задржава рационални однос према миту како би заштитила човекову свест од митских илузија или романтичарских прецењивања мита као најважнијег дела друштвене културе. Пратећи дијалектику митске свести наука је разоткрила разлике између архаичних, модерних и савремених митова, пре свега, по сакралним обележјима првих и лаичким одликама других. Савремени митови баве се људским а не божањским стварима. Они се, за разлику од претходних, производе на индустријски начин (Касирер 1972).

Митови су део политичке стварности. Стварају се и репродукују у процесима отуђења, постварења и фетишизације реалних политичких односа. Маркс је сматрао да ће митови нестати када људи упознају непознате природне и друштвене силе и ставе их под своју контролу кроз производну и друштвену праксу. Критика политичких митова треба да укаже на безумне, кржаве, катастрофичне и рушилачке митове који стварају социјални хаос и прете уништењу савременог човека и савременог друштва.

3. Политички мит у уметности

Разматрајући однос мита према другим облицима духовне културе Касирер је сматрао да мит нема непосредне везе са уметношћу. Он је ближи науци него уметности по томе што жели да утиче на стварност па због тога почива на вери у реалност ликова и догађаја о којима говори. Уметност се не пита за реалност свога предмета. Посредну везу између мита и уметности Касирер је видео у томе што мит има емоционално порекло и морално-политичку усмереност. Супстрат мита је у осећањима а не у мислима, тврдио је Касирер. Пошто је сврха мита да утиче на успостављање заједничког живота, кроз солидарност друштвених група, он настоји да изазове осећање солидарности и да усмери понашање људи ка стварању и одржавању колективитета јединственим колективним понашањем. Зато митови продукују митски начин живота за обједињавање мисли, осећања, веровања и

вољних активности припадника колективитета. Међутим, чулно-ирационална и имагитивно-емоционална природа мита као и његова креативна интенција чине га блиским уметности. Многи теоретичари мита у митском стварању видели су прототип поетског стварања уопште (њима припада и Касирер). Маркс је античку уметност објашњавао помоћу грчке митологије. Сматрао је да је грчка митологија “арсенал” и “родно тле” грчке уметности (Маркс, Енгелс 1964:21). Грчка уметност је нашла плодан “материјал” у грчкој митологији, тврдио је Маркс, јер су у њој већ били прерађени “у народној фантазији на несвесно уметнички начин” природа и друштвени облици живота (Маркс, Енгелс 1964). То није случај само са грчком уметношћу у антици већ и са уметностима других народа. У различитим историјским периодима, код тих народа, митови су утицали на уметничко стваралаштво. У средњем веку религиозни митови нису били само “материјал” и “арсенал” средњевековне уметности већ су јој били надређени тако да је уметност служила као средство очувања, одбране и ширења хришћанске религије. У савременој уметности, поред старих, присутни су и савремени митови, потрошачко-холистички, утопијски, техничко-технолошки, сексистички, авантуристички и други.

Политички митови налазе своје најсигурније уточиште у уметности. Међутим, у политици и идеологији они су најмање креативни. У њима су изложени борби са противничким митовима, критици и негацији од стране конкурентских и непријатељских идеологија и политика. Конзервативни и деструктивни митови разорно делују на идеологију и политику које су их створиле и употребљавале за своје циљеве. То се види на примеру нацистичких и фашистичких митова и идеологија. Мит у политичкој идеологији добија обележја световне религије. Преко ње остварује велики утицај на уметност. Идеолошка употреба политичког мита у уметности нарочито је изражена у тоталитарним политичким системима. У тежњи да остваре доминацију и контролу над целокупним друштвеним животом тоталитарни политички режими су стављали под своју контролу и уметност. Фашизам, нацизам и стаљинизам ту контролу остваривали су на веома груб и бруталан начин.

Нацифашистичка политичка пропаганда развила је веома моћан државни апарат са разрађеном технологијом стварања наци-фашистичке симболике и церемонијала као средстава политичког владања. Емоционално везивање маса за идеје и политичку праксу наци-фашизма остваривало се преко исигнија, грбова, митова, химни, корачница, маршева, ораторијума, споменика, плаката, меморијалних простора и других елемената уметничког обликовања политичког декора масовних политичких манифестација. Циљ ових политичких симбола био је да изазову миранду (осећање дивљења) и креденду (поверење) у политички систем националсоцијализма и фирера.

Развијањем популистичке политичке културе и политичке естетике нацистички режим у Немачкој, путем политичке пропаганде, подстицао је

симболичко обожавање митских колективних снага нације, расе, крви и тла. У немачкој нацистичкој књижевности највише су цењени они писци који су у својим делима изражавали вредности нове политичке естетике: расну и националну чистоту и узвишеност аријевске расе. Прогонили су се демократски оријентисани пролетерски писци, нарочито јеврејског порекла: Томас Ман, Е. Кестнер, Г. Грос и други. Жигосала су се и забрањивала уметничка дела која се нису уклапала у прописане обрасце политичке естетике: Ремарка, Кандинског, Стравинског, Пудовкина и Азејштајна. Лепим у уметничким делима сматрала су се само она остварења у којима су се изражавали “прави народни дух” и вредности нацистичке идеологије: патриотизам, хероизам, покорност, љубав према масама, према раду, вођи и ратном освајању животног простора за нове господаре света. “Митски симболизам пенетрира у само језгро естетичких концепција, у стил и начин уметничког изражавања (то се подупире спољним диктатима и невидљивим механизмима принуде, као и моћним апаратом пропаганде)...” (Матић 1984:238).

Али митски симболизам се из уметности преносио у целину немачке културне структуре а преко ње и у политички тоталитаризам нацистичког уређења друштва. То се постизало превасходно преко политичких свечаности. У њима су се сједињавали визуелни, аудитивни и ритуални елементи преко којих су политички митови добијали жељена актуелна политичка значења нацистичког покрета. Масовне политичке свечаности представљале су синтезу различитих уметности да би оне тоталним деловањем на појединце, учеснике у тим свечаностима, створиле утисак да је сваки од њих активни учесник симболичног чина оживљавања митологизоване прошлости ради њеног обнављања у светлој будућности.

Пораз Немачке у Првом светском рату, тешка економска криза двадесетих и тридесетих година двадесетог века и са њом дубока друштвена и морална криза у Немачкој изазвали су масовну фрустрацију и незадовољство грађана. То је било плодно тле за обнављање архајских митова и за манипулаторску симболичку политику националсоцијалистичког покрета у распривању немачког шовинизма.

Национализмом инспирирана уметност била је преплављена митовима са политичким претензијама као што су: истицање изузетности, непоновљивости, неупоредивости и недостижности вредности немачке нације. Разбуктавали су се месијански митови сопствене нације, митови о немачком језику као најбољем језику у Европи, о немачкој култури као супериорној и о националном карактеру као узвишеном, својственом новим господарима света. Немачка нацистичка уметност следила је узоре класичне античке уметности због њене симетрије и хармоније, њених митолошких садржаја и великог утицаја на европску културу, за разлику од “варварске културе својствене нижим расама.” Утицај античке уметности на нацистичку нарочито је био видљив у архитектури и на народним светковинама на којима

су се величали ратничке врлине и јединство народа. За потребе тих светковина обликовали су се посебни простори и придавала су им се значења светих места на којима најчешће доминирају монументални споменици да би изазивали осећање узвишености немачког националног духа. Подизале су се амфитеатарске позоришне сцене на огромним просторима за масовне уметничке наступе, попут античке сценске традиције. У музичкој уметности посебно место имао је Рихард Вагнер, нарочито због његове реформе опере у којој се губи граница између сцене и публике и ширег амбијента а извођење оперских дела добија култно и литургијско ритуално значење националне обнове, кроз повезивање традиције са савременим политичким циљевима. То се постизало увођењем говорних хорова, као у античким трагедијама, стварањем олтарских простора за наступ уметника и успостављањем дијалога између певача и говорника из хорова са публиком, уз сценографију на којој се виде типични немачки предели. Тако конципирана опера добијала је култни литургијски смисао, емотивног укључивања публике у поруке уметничке представе.

У стаљинистичкој епохи реалсоцијализма, у Совјетском Савезу и земљама Источне Европе, социјалистички и комунистички политички митови су били идеолошки задатак и друштвена обавеза сваке уметности. Од уметника се захтевало да у својим делима величају велика остварења социјалистичке изградње, насталих под мудрим руководством комунистичких партија, партијских и државних вођа. Митови о комунизму, као о рају на земљи, о пролетерској држави, о пролетеријату као демијургу новог света, о једнакости и слободи, револуцији и савезу радника и сељака, о интернационализму, о вођи као поседнику сваке истине и марксизму као кључу за тумачење историје, натурани су уметницима као обавезујући обрасци за естетску обраду уметничких дела. Игнорисање ових захтева повлачило је за уметнике губитак статусних симбола: награда, признања, учешћа на пријемима код високих руководилаца, на престижним политичким ритуалима и могућности избора на функције у важним партијским и државним органима.

У уметности реалсоцијалистичких земаља политички митови се не јављају изворно, нити непосредним државним политичким налогом већ посредством политички обрађене културне идеологије и културне политике, партијских комисија за идеолошки и политички рад, уметничких савета и управних одбора културних институција, персонално повезаних са партијским идеолошким комисијама и агитационо-пропагандним апаратима комунистичких партија. “Културни идеолози” будно су мотрили на уметност и њене идеолошке поруке и покретали идеолошке кампање за жигосање, осуду и дисквалификацију уметничких дела “са неприхватљивим порукама”, усмереним на демитологизацију етаблираних политичких митова и бирократизовану политичку праксу. Стигматизовани су уметници који су у својим делима прекорачивали границе постављених политичких табуа и

уметничких слобода. Идеолошка употреба мита у уметности одузима му креативне функције и претвара га у обично средство пропаганде дневне политике. На тај начин мит губи инспиративну моћ, утопијски смисао па тиме и антрополошки значај еманципаторске улоге уметности.

С друге стране, митологизација политичке идеологије има на њу разорно дејство и убрзава њено одумирање због тога што она под утицајем мита губи везу са политичком реалношћу, са остварљивим политичким циљевима и друштвеним вредностима. Политичка идеологија била је претворена у мит о њеној свемоћној духовној и материјалној друштвеној сили друштвеног инжењеринга, за обликовање индивидуалног и друштвеног понашања. Створена је илузија да политичка идеологија може суверено да влада друштвеном свешћу маса и да неограничено манипулише њима како би се људи држали у стању неслободе, политичке малолетности, покорности и поданичке послушности. У судару са егзистенцијалном угроженошћу осиромашених маса и обесправљених радних слојева до које су их довеле неспособне и неодговорне политичке елите друштвава реалсоцијализма, реалполитичке идеологије су се за веома кратко време распршиле а њихова свемоћ nestала у бунту огорчених и разочараних грађана због тешког стања у коме су се нашли и изневерених нада у идеолошке илузије о бољој и срећној будућности које су шириле њихове вође.

О односу идеологије и уметности постоје контроверзна теоријска схватања. Антиидеолошки чистунци сматрају да је свака идеологија штетна за уметност јер приморава уметнике да у свом стваралаштву естетске критеријуме подређују идеолошким и на тај начин угрожавају бит уметничког у свом делу. Припадност идеологији, сматра Момо Капор, смета уметности да непристрасно сведочи о свом времену (Капор 1983). Због тога уметници треба да се потпуно дистанцирају од идеологије. Друго схватање тврди да уметност не може да се изолује од идеологије. “Идеологија је садржана у самом онтичком својству уметности” (Илић 1987:45). У време стварања уметничког дела идеологија је присутна у онтичкој сфери уметничког стварања несвено, деловањем на утопијску функцију тог стваралаштва. Према томе, присуство идеолошког у уметности не мора нужно да угрози бит уметничког као слободног естетског стваралаштва. Идеологија може да угрози уметност када се она налази изнад уметности па јој диктира циљеве, садржаје, облике, стилове и друге захтеве. Уметност носи у себи идеолошке елементе самим тим што је она производ друштвено-историјске ситуације и времена у коме је настала, што је она једним делом производ друштвене свести уопште па тиме и идеолошке свести. Уметност је изнад идеологије по својим универзалним вредностима и остварењима која надилазе границе идеолошке свести времена у коме је настала, по својој трансхуманој и утопијској свести. Уметност је рањива, нарочито, од политичке идеологије иза које стоји велика политичка моћ оличена у државној сили, принуди и насиљу. И поред неравноправне борбе коју је уметност

водила са великим идеолошким и политичким силама, она их је све надживела. Многе идеологије су нестале а велика уметничка дела, идеолошки оспоравана, остала су као непролазне друштвене и културне вредности. Уметности су сметале конзервативне, регресивне и нехумане идеологије. У прогресивним, еманципаторским и хуманим идеологијама уметност је налазила инспирацију, теме и садржаје за своју креацију.

Политички етно-митови а нарочито митови етничког национализма постоје у свим земљама. Плиме и осеке ових митова повезане су са периодима друштвених криза и просперитета, праћеним културним успонима и падовима. Јован Скерлић је почетком двадесетог века анализирао политичке митове у књижевности националног романтизма Србије у 19. веку (Скерлић 1925). Скерлић није користио термин “политички мит” већ термине: “идеје”, “религија”, “култ”, “идол”, “фетишизам”, “месијанство”, “мистицизам”. У српском романтизму 19. века Скерлић је открио култове или идоле српства, словенства, простог народа, народне поезије, народних обичаја, историјске прошлости, отаџбине, хајдука, Косова, српске културе, гусала, чистог Србина, Вука Караџића... Извор свих ових митова нашао је у култу српске нације. Наспрам српског романтичарског идолопоклонства Скерлић је утврдио постојање њихових антиидола: шићарцијска Европа, азијска куга, трули Запад, плеснива Западна цивилизација, туђи обичаји, вештачка поезија, бедна садашњост, однорођена виша класа, готовани и варошки трговци.

Другу врсту политичких идола нашао је у текстовима српских реалиста и социјалиста, Светозара Марковића и његових следбеника. Ти нови идоли били су: разум и наука, социјализам као нова религија (Скерлић 1976). Њихови антиидоли били су: романтичарски занос и верски фанатизам, традиција и идоли прошлости, легенде, мрско и понижавајуће друштво. Скерлић је подвргао критици како романтичарско-националистичке тако и рационалистичко-позитивистичке идоле са становишта модернизма, с почетка двадесетог века, сматрајући да су романтичарско-националистички митови опаснији за развој Србије од рационалистичко-позитивистичких. Нарочито је истицао штетност романтичарског култа хајдука, присутног код великог дела сеоске популације, за организовање модерне српске државе. Као веома штетан издвојио је и култ о супериорности и самодовољности “српске културе”, повезаним са страхом од утицаја страних култура на кварење српске културе. Тај култ је био нарочито штетан, по Скерлићевом мишљењу, за развој демократског уређења српског друштва и за демократско васпитање српског грађанства.

По Скерлићевом уверењу судбина демократије у Србији зависила је од “патријархалног конзервативизма и реакционарне демагогије”. Демократије у Србији не може бити ако није европска (Скерлић 1910). За такву демократију потребно је да се припреме Срби кроз процес васпитања, научно утемељеног. Не може да буде праве демократије у Србији ако српски народ

нема довољно знања за учешће у вршењу власти. Разум и култура су, по схватању Скерлића, универзалне вредности па не могу вештачки да се затворе у границе неке посебне културе. Због тога свака култура мора да буде отворена за друге културне утицаје да би се успешно развијала.

Скерлић врши критику друштвено-политичких митова са становишта универзалних културних вредности и модерне просвећености па се нарочито окомљује на традиционалистичке митове који блокирају националну енергију неопходну за модерни развој српског друштва величањем славне прошлости и свете традиције. Романтичарска књижевност у Србији настојала је да будућност Србије гради на гробовима ратних хероја у прошлости, уместо да подстиче припаднике српског друштва на рад који ослобађа и мобилише колективну енергију на опште стваралаштво. Скерлић је замерао романтичарско-националистичкој књижевности Србије то што је преплављена “идолима народности”, “патриотског мистицизма”, “националног месијанства”. Насупрот романтичарима и лажним модернистима Скерлић истиче Петра Петровића Његоша, Марка Миљанова, Алексу Шантића и Вељка Петровића као праве уметнике књижевности српског народа чија литература буди патриотска осећања, родољубиву енергију народа и усмерава је ка правим вредностима модерног развоја друштва. Скерлић је био свестан тога да се вредности европске демократије могу да прихвате у Србији само у спрези са националним особинама социјалног карактера Срба, “српске расе”. Најважније врлине националног карактера у Срба Скерлић је видео у здравом разуму српског народа, у интелигенцији, бистрини и даровитости српског сељака, у прегалаштву и амбициозности српског народа. Недостатке српског националног карактера налазио је у млитавости, фетишизму, индивидуализму, недисциплинованости, несоцијалности, рушилаштву и анархичности, насртљивости, тврдоглавости, пркосу и плаховитости (Скерлић 1976).

Повезивањем политичких вредности грађанске, либералне и демократске Европе са врлинама српског народа, сматрао је Скерлић, могућно је водити рационалну и реалну политику развоја српског друштва, ослобођену химера и илузија политичких митова. Скерлић је посебно анализирао мит о панславизму као спасиоцу труле Европе и његов утицај на књижевне и политичке покрете у Србији. Осудио је “романтичарски панславизам” и “назадно словенство” залажући се за нови мит “неославизма” прочишћеног од наслага словенског национализма и шовинизма, устремљеног према неруским, несловенским и неправославним народима. Скерлић се залагао за аутономију и федерацију свих “словенских племена” у оквиру које би нашла своје место и федерација Јужних Словена (Скерлић 1964).

Скерлић је мислио да обнављање родољубиве поезије српског народа, започето са Алексом Шантићем, може да допринесе ослобађању српског културног простора од политичких химера и илузија. Скерлићева критика политичких митова у уметности, посебно у књижевности Србије, завршава се њиховом реконструкцијом, што се нарочито види на примеру мита о

панславизму за који се Скерлић залаже. “Скерлић их руши и истовремено обнавља на новим и чврстим темељима” (Чоловић 1997).

Са уласком Југославије у завршну фазу друготрајне друштвене кризе, у последњих десетак година, обновљени су стари политички митови у изворном или реконструисаном виду а настали су и нови. Они су нашли своје уточиште и специфичну обраду у савременој српској уметности. Етнополитички митови о васкрсу Србије, о Косову као светој земљи, о Србима као небеском народу, о Србима као жртвованом народу, о Србима као непрестано страдалничком народу, о отаџбини као земљи мртвих и гробова, о Србима као јуначком и херојском народу, о српском народу као спасиоцу Европе и Света, о Србима као пркосном народу. “Где су кости прадедове, границе су Србинове”, чује се у песми и политичким говорима националистички оријентисаних лидера (касета Д. Кнежевића Крунице). Мит о Србима као историјски нужно страдалничком и жртвованом народу присутан је и у стиховима:

“Да се није бој ни један био
Било би нас више, али кога?
И боље би било, али коме?”
(Бећковић 1978)

О Европи се плету противречни митови и данас као што је то чињено, у уметности Србије, у прошлом веку. Према једном, романтично-идеалистичком миту о Европи, она се сужава на Западну Европу, уједињених и сложних народа који живе у љубави, слози и у изобиљу, захваљујући остваривању либералистичких идеја у економији и политици. Она је рај на земљи, недостижан идеал богатства, срећености, високог стандарда и политичке демократије. Према другом миту, Европа је трула, болесна на смрт, потопљена у материјализам и егоизам, тавори без духа. Она је безосећајна на патње сиромашних земаља и незахвална за жртве које су поднели народи јужне Европе за њену одбрану од разних освајача; осiona и безобзирна у заштити и остваривању својих интереса путем силе и насиља. Ови митови били су инспирација за наслове неких литерарних и филозофских дела: *Европска трулеж* (Мирко Ковач), *Болест на смрт* (Серен Кјеркегор), *Пропаст Запада* (Освалд Шпенглер) ...

Рат Запада против Југославије вођен од 24. марта до 9. јуна 1999. године оснажио је негативни мит о Европи и декаденцији њене цивилизације и културе. У припреми и остварењу оружане агресије Запад се обилато користио политичким митовима да би постигао окупацију Југославије и са тим остварење својих стратешких и економских интереса у југоисточној Европи. Западноевропска ратна пропаганда исфабриковала је политичке митове о Србима као опасном народу на Балкану који је изазвао два светска рата а сада стоји на путу јединственој Европи. У тим митовима Срби су агресивни према етничким мањинама, склони етничком чишћењу (нарочито од југословенских Албанаца и Муслимана). Они не знају за демократију и

људска права, неразумни су и пркосни, не уважавају савете јачих и разумеју само “језик силе” па их бомбама и ракетама треба привести памети. У тим митовима Срби су нецивилизован и некултуран народ. Такви митови добили су уметничку обраду и презентацију у неколико филмова произведених на Западу. Овакви митови служили су као оправдање за колективно кажњаване Срба и других народа који живе у Србији. А казне су биле сурове и садистичке. Економским санкцијама Србе је требало осиромашити, изгладнити, ускратити им основне цивилизацијске услове живота, онемогућити им коришћење енегрије за производњу, за покретање саобраћајних средстава, одржавање домаћинства и репродукцију свакодневног живота; ускратити им кредите, лекове и здравствену заштиту. Бомбардовањем је требало уништити производне капацитете, саобраћајну, здравствену, образовну и културну инфраструктуру а масовним убијањем грађана унети страх и панику у народ како би се приморало државно руководство Југославије да пристане да Југославију препусти Западу као њен протекторат или колонију у којој Запад политиком штапа и шаргарепе врши демократизовање Србије и дисциплинује непокорне и "примитивне" Србе. Такви политички митови омогућили су Западу да разори Југославију као федеративну државу Јужних Словена, да подстакне међунационалне сукобе братских народа, изазове међунационалне ратове у Југославији и омогући националистичким политичким организацијама и противправно осамосталеним државама (бившим републикама) да протерају Србе из Босне и Херцеговине, Хрватске, Словеније, а албанским терористима са Косова и Метохије да протерају преостале Србе и друге етничке групе са ових простора и сруче велику реку избеглица (око 300 000) у осиромашену и санкцијама економски изнурену и ратом разрушену Србију.

Покушај реформи постсоцијалистичких друштава југоисточне Европе према обрасцима западноевропског либералистичког политичког мита довео је до катастрофалних последица у тим друштвима.

*За уметничку демистификацију
политичких митова*

Мит је део целокупне друштвене стварности и значајан део друштвене културе. Свака уметност носи у себи нешто митско. Без тога била би досадна и не би могла да доприноси богаћењу и оплемењивању људског духа. Међутим, политички митови у уметности који је идеологизују и инструментализују за остварење деструктивних и поробљивачких циљева, угрожавају и обесмишљавају хуманистичку функцију уметности. Чак су и митови као утопије о историјском спасењу и есхатолошком решењу људских проблема, садржани у уметности, у практичној политичкој реализацији произвели ужасне последице. Због тога је важно да уметност развија своју

демистификацијску функцију опасних националистичко-шовинистичких, ратно-хушкачких, империјалистичких, деструктивних политичких митова и да естетским средствима помогне својим поклоницима да препознају стварну, истинску и конструктивну димензију политичких митова, наспрам њихове илузорне, поробљивачке, отровне и рушилачке. То је утолико важније уколико живимо у времену културне индустрије, способне да лаж прикаже као истину а истину као лаж и да тако доведе до логичког нихилизма, погубног за опстанак и развој људског рода.

Литература

1. Барт, Ролан (1971) *Књижевност, митологија, семиологија*. Београд: Нолит.
2. Бећковић, Матија (1978) *Леле и Куку*. Београд.
3. Елијаде, Мирче (1970) *Мит и збиља*. Загреб: Накладни завод Хрватске.
4. Елијаде, Мирче (1972) *Митови и историја*. Љубљана: Дело.
5. Илић, Веселин (1987) *Митологија, идеологија и уметност*. Београд: Ново дело.
6. Илић Веселин (1988) *Митологија и култура*. Београд: Књижевне новине.
7. Илић Веселин (1990) *Мит и стварање*. Ниш: Просвета.
8. Капор, Момо (1983) *Сентиментално васпитање*. Београд: Научна књига.
9. Касирер, Ернст (1972) *Мит о држави*. Београд: Нолит.
10. Колаковски, Лешек (1989) *Присутност мита*. Београд: Рад.
11. Маркс, Енгелс (1964) *О књижевности и уметности*. Београд: Рад.
12. Матић, Милан (1993) "Мит", *Енциклопедија политичке културе*. Београд: Савремена администрација.
13. Матић, Милан (1998) *Мит и политика*. Београд: Факултет политичких наука, Чигоја штампа.
14. Мелетински, Е.М *Поетика мита*. Београд: Нолит.
15. Морен Едгар (1979) *Дух времена, 1,2*. Београд: БИГЗ.
16. Мруз, Лех (1976) *Мит и митско мишљење*. Београд: Култура.
17. Скерлић, Јован (1910) *Светозар Марковић*. Београд.
18. Скерлић, Јован (1925) *Омладина и њена књижевност*. Београд.
19. Скерлић, Јован (1964) "Неославизам", *Фелтони, скице и говори*. Београд.
20. Скерлић, Јован (1976) "Уништење естетике" и демократизација уметности", *Критички радови*. Београд.
21. Скерлић, Јован (1976) "Србија, њена култура и њена књижевност", *Критички радови*. Београд: Просвета.
22. Славујевић, Зоран (1986) *Савремени политички мит*. Београд: Радничка штампа.
23. Хоркхајмер, Макс, Адорно, Теодор (1974) *Дијалектика просветитељства*. Сарајево: "Веселин Маслеша".
24. Чоловић, Јован (1997) *Политика симбола*. Београд: Радио Б 92.

Political Myth in Art

Summary

Political myths are produced in all societies, especially in the time of crisis. They come into arts in most cases through ideology, and, considering the value of ideology they originate from, myths can influence art both positively and negatively. This can be seen on the example of the art in totalitarian societies and from Skerlic's analysis of the Serbian literature.

Extreme ethno-political and romantic-idealistic myths make the utopist-humanistic concept of art senseless and turn it into the means of daily political manipulation.

At the time of logical nihilism created by general manipulation of political myths, art can realize its humanistic function by esthetic demystification of political myths.

Key words: political myth, art, ideology, political manipulation, esthetic demystification, humanism, nihilism.

